

15 Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı

Yusuf DEVRAN, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, TV ve Sinema Bölümü,
yusufdevran@gmail.com

Ömer Faruk ÖZCAN, Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, TV ve Sinema Bölümü,
omer.ozcan@marmara.edu.tr

ÖZ 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi her yönüyle Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Askeri cuntaya karşı sivil vatandaşların nasıl organize oldukları, darbe karşısı mesajları hangi kanalları kullanarak ilettikleri ve eşgüdümlü olarak nasıl hareket ettikleri gerek Türkiye gerekse dünyanın diğer ülkelerindeki sivil siyaset kurumları için değerli bir örnek niteliğindedir. Bu çalışmada Türkiye’de ve dünyada darbeler ve toplumsal hareketler zemininde 15 Temmuz Darbe Girişimi’nin iletişim teknolojileri bağlamında incelenmesi ve geçmiş örneklere kıyasla değişen teknolojinin darbenin önlenmesinde nasıl etkili biçimde kullandığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, darbe, yeni iletişim teknolojileri, medya, toplumsal hareketler.

July 15 Coup Attempt: The Usage of Traditional and New Communication Technologies

ABSTRACT The coup d’etat attempt of 15 July 2016 represents one of the turning points in the history of the Turkish Republic. The civilians organized against the military in conveying the anti-coup message and their coordinated response present a valuable example to be analysed for the political institutions both in Turkey and in other countries. This paper aims at investigating the coup attempt of July 15 from the vantage point of the use of communication technologies in mobilizing people. It illustrates that technological advances have been successfully administered in resistance against the military coup in comparison to the past examples of military coups and social developments in Turkey and the world.

Keywords : July 15, coup d’etat, new communication technologies, media, social movements.

Giriş

Çinlilerin “İşgalcileri yenebilmek için iletişimini kesmek gerekir” mealindeki deyişinin ne kadar doğru ve önemli olduğu 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sırasında daha iyi anlaşılmıştır. Türkiye’nin hafızasında halen taze olan 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin iletişimi kontrol etmesi için TRT’yi kontrol altına alması yeterli olmuştu. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminde yaşananlar, Türkiye’nin idaresini ele geçirmeyi hedefleyen cuntanın son otuz yılda medyanın geçirdiği büyük dönüşümü anlamadığını göstermiştir. Öyle ki yönetimi ele geçirmek için her türlü detayı düşünüp planlayan darbecilerin medya ve iletişim konusunu yeteri kadar değerlendirmemiş ve iletişimi kontrol edememiş olmaları başarısızlıklarındaki en önemli faktörlerden biridir.

Toplumsal olaylar sırasında kullanılacak medyanın kendisinin seçimi kadar, iletilecek mesajların hazırlanması da ayrı bir öneme sahiptir. Bu gibi durumlarda bir sözcük ya da görüntü kitleleri ayaklandırabileceği gibi teskin de edebilir. Keza 15 Temmuz gecesinde bu anlamda bir enformasyon savaşı yaşanmıştır. Sözelimi darbeciler tarafından vatandaşların silahla taranması, tankın altında ezilmesi ya da kamyonun direksiyonuna geçerek yanına arkadaşını alıp meydana giden bir kadının görselinin sivil direnişi ne derece motive ettiği açıkça görülmüştür. Ayrıca darbeye direnenler için “Demokrasi Şehidi” veya “Demokrasi Gazisi” gibi kavramların kullanılmasının şehitliğin önemini bilen bir toplum için teşvik edici olduğu takdir edilebilir. İşte bu yüzden Alman General Ludendorff’un I. Dünya Savaşı sırasında söylediği “Artık savaşlar silahla, topla ve tüfekle değil sözcüklerle yapılmaktadır. Sözcükleri en iyi ve en etkili şekilde kim kullanırsa savaşı da onlar kazanacaktır.” ifadesinin ne derece önemli olduğu kolaylıkla idrak edilebilir (Marquis, 1978, s. 468).

Toplumsal olaylar ve darbe girişimleri için medya ve iletişim bu derece öneme haiz olduğundan dolayı failerin planlama aşamasında göz önünde bulundukları en önemli konulardan birisi de medyanın kontrolü olmuştur. Medya, 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 darbelerinde olduğu gibi, mesajların kamuoyuna iletilmesinde, kitlelerin kontrol altında tutulmasında ve yönetilmesinde önemli bir araç işlevi görmüştür. Bu darbeleri planlayanların yapmaya çalıştığı ilk iş, radyo ve televizyon yayınlarını ele geçirmek olmuştur. Kimi zamanlarda medya doğrudan darbe aracı olarak da kullanılmıştır (Birand, 2011). Sözelimi Türkiye’de 28 Şubat 1997’de ve Venezuela’da 12 Nisan 2002’de gerçekleştirilen darbeler medyanın rolü açısından çarpıcı benzerlikler göstermektedir. Çünkü bu iki olayda da medya sadece sıkıyönetim ilanında değil, darbeye zemin hazırlanmasında da önemli aktör olarak görev üstlenmiştir (Çetin, 2013; Castillo, 2003).

Medya kimi zamanlarda da darbecilerin eylemlerini kamuoyuna duyurarak onların itibarsızlaştırılmalarında ve engellenmelerinde etkin olarak kullanılabilir. Başka bir anlatımla darbeyi gerçekleştirebilmek için medyanın ele geçirilmesi gerektiği gibi, darbenin engellenebilmesi için de medyanın darbecilere teslim edilmemesinin lüzumu tecrübelerle sabittir. Netice olarak bu makalenin temel konusu, medyanın toplumsal kalkışmalarda kullanımına ilişkin Türkiye’de ve dünyada yaşanan tarihsel deneyimleri ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi’nde geleneksel ve yeni medyanın nasıl kullanıldığını genel hatlarıyla ortaya koymaktır.

Bilindiği üzere, 1789 Fransız Devrimi sırasında matbaa, 1979 İran Devrimi sırasında Ayetullah Humeyni'nin ses kasetleri, 27 Mayıs 1960 darbesinde radyo, günümüz devrimlerinde ve darbe girişimlerinde ise geleneksel medya, internet ve sosyal medya kullanılmaktadır. Kuşkusuz her bir teknolojinin sunduğu imkânlar birbirinden farklıdır. Ancak son zamanlarda akıllı telefonların ve sosyal medyanın gençler arasında yaygın kullanımı nedeniyle bu yeni teknolojilerin öneminden ve gücünden daha fazla söz edilmeye başlanmıştır. Özellikle 2009 İran olayları, 2011 yılında Mısır'da Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ve 2013 yılında Ak Parti hükümetine karşı yapılan Gezi Parkı eylemlerinde Twitter, Facebook ve Youtube gibi sosyal medya mecraları aracılığıyla halkın örgütlenmesi ki bunlar provokasyona açık eylemlerdir, bu yöndeki tartışmaları (Bailly, 2012; Bayhan, 2014; Castells, 2015; Lim, 2012; Telli, 2012) etkilemiştir.

Türk toplumu darbe konusunda epeyce deneyime sahiptir. Son bir asırda dört darbe ve iki muhtıra geçiren toplum ve siyasi partiler darbenin ülke için nelere mal olabileceğini iyi bildiğinden nasıl önlenebileceği konusunda da belli düzeyde bilinç, deneyim ve cesarete kavuşmuştur. Sözelimi başta genç nesiller olmak üzere Türk toplumu Gezi olayları sırasında sosyal medyanın etkin kullanımı konusunda epeyce tecrübe edinmişti. Ani gelişmelerde olayların video ve fotoğraf olarak kayıt altına alınıp dolayına sokulması, belli hashtagler açılması, mentionlar yapılması artık herkesin malumu olmuş ve toplum bu anlamda belli refleksler kazanmıştır. Başka bir anlatımla Gezi olayları sırasında sosyal medya üzerinden harekete geçme ve örgütlenme pratiğinin, 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı koyan özellikle genç nesil için önemli bir tecrübe olduğu söylenebilir.

Geleneksel darbe yöntemleri ile günümüzdekiler arasında hem icra ve hem de karşı koyma açısından özellikle teknolojiden kaynaklanan ayırt edici farklılıklar mevcuttur. Bu anlamda değişmeyen şey, sokaklara çıkan tankların darbelerin kalıcı göstergesi olmasıdır. Geleneksel darbelerin ilk aşamasında tanklar meydanlara çıkar, yolları keser ve medya kurumlarını kontrol altına alır. Hatta asker, 28 Şubat 1997'de tankların Sincan sokaklarında yürütülmesinde olduğu gibi sivil yönetime gözdağı vermek için tanklarla gösteri yapmayı bile yeterli görmüştü. Öte yandan 15 Temmuz Darbe Girişimi'nde darbe karşıtlarının ilk eyleminin de bu tankları durdurmaya çalışmak olması zihinlere kazınmıştır. 1989'da Tianenman meydanına veya 1997'de Sincan sokaklarına çıkan tankların görüntüsü ve Rusya'da Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in tankın üzerine çıkarak verdiği poz da akıllarda yer etmiştir. Kısacası tüm dünyada direnişçiler tarafından tankın üzerine çıkılması darbeler ve antidemokratik baskılara karşı halkın iradesinin ve cesaretinin sembolik göstergesi olmuştur. 15 Temmuz 2015 Darbe Girişimi'nde de benzer sahneler yaşanmıştır. Boğaziçi Köprüsü'nü kesen tanklara direnç gösterilmesi ve darbe gecesinin sabahında sivil halkın tankların üzerine çıkması darbenin akamete uğratılması bakımından önemli bir gösterge olmuştur.

Darbeler açısından yeni olan şey çağdaş iletişim teknolojilerinin etkin biçimde nasıl kullanıldığı konusudur. İktidarın ve halkın darbeyi önleyebilmesinde iletişim teknolojileri önemli kolaylık sağlamışken, darbeci subaylar için ise paradoksal olarak zorluklara yol açmıştır. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbe girişimleri sırasında subayların TRT'yi basarak mikrofonlardan sıkıyönetim anonsunu yapmaları yeterli olmuştu. Oysa günümüzde faaliyet gösteren çok sayıda kamu ve özel radyo, televizyon kuruluşu, Twitter, Whatsapp, Facebook

ve Youtube gibi yeni iletişim mecraları, darbecilerin kitle iletişimini kontrol etmesini zorlaştırmaktadır.

Son zamanlarda özellikle akademik camiada sosyal medyanın devrimler ve darbelerle karşı halkın direnişinin örgütlenmesindeki etkisi konusunda yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Kimileri sosyal medya mecraları olmaksızın devrimlerin düşünülmemeyeceğini savunurken kimileri de devrimi doğuran somut nedenler olmadan sosyal medyanın kitleleri harekete geçiremeyeceğini dile getirmektedir. Türkiye gibi nüfusunun %60'ı otuz yaşının altında, 46 milyon internet abonesi, 42 milyon aktif sosyal medya ve 36 milyon aktif mobil cihaz kullanıcısı olan, telefon sahiplerinin yüzde 56'sının akıllı telefona sahip olduğu ve bireylerin 2 saat 32 dakikası sosyal medyada olmak üzere, günlerinin ortalama 4 saat 14 dakikasını bu mecralarda geçirdiği bir ülkede bu konu daha da önem kazanmaktadır (Demir, 2016, s. 18). İşte bu makalede iletişim teknolojilerinin 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nde nasıl kullanıldığı konusu ele alınacaktır. Ayrıca gerek Türkiye ve gerekse başka ülkelerdeki benzer pratiklere de değinilecektir. Bu çerçevede özellikle şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Medyanın darbedeki rolü nedir?
2. Türkiye'de veya başka ülkelerde planlanan darbe girişimlerinde geleneksel ve yeni medya nasıl kullanılmıştır?
3. Medya teknolojilerinin hızla gelişmesi darbeciler açısından ne gibi zorluklar yaratmıştır?
4. 15 Temmuz 2016'da darbeciler nasıl bir medya ve iletişim planı hazırladı?
5. Sivil halk darbeyi engellemek için geleneksel veya yeni medyayı nasıl kullandı?
6. Her biri yurttaş gazetecisi işlevi gören aktivistlerin geleneksel medyayı etkilemek için takipçileri ile paylaştığı veya doğrudan geleneksel medyaya sunduğu yazılı veya görsel metinleri medya nasıl değerlendirmektedir? Başka bir anlatımla medya bu anlamda eşik bekçisi işlevi görmüş müdür?
7. Sosyal Medya, toplumsal olayların ortaya çıkmasının nedeni olarak mı yoksa bu olayların hızla yayılmasında bir faktör olarak mı işlev görmektedir?
8. Teknoloji kullanımı bağlamında 21. yüzyılda gerçekleştirilen darbeler ve toplumsal olaylar öncekilerden nasıl ayrılmaktadır?

Bu makaleye konu olan 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin bastırılması konusu sadece Türkiye için değil otoriter ve diktatöryal rejimlerin baskısı altında yaşayan ve demokrasi ümidini yitirme noktasına gelen bütün toplumlar ve özgürlük arayışı içerisinde olanlar için de büyük önem arz etmektedir. Türk milletinin bu darbe teşebbüsünü nasıl, hangi teknolojileri ve yöntemleri kullanarak bertaraf ettiğinin ortaya konulması ve literatüre kazandırılması elzemdir.

Türkiye'de Darbeler ve Medya

Yaklaşık bir asırlık Cumhuriyet tarihinde sekiz darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Darbeciler kendilerine göre belirli gerekçeler oluşturup yönetime el koymaya çalışmışlardır. İktidarların antidemokratik uygulamaları, hırsızlık, yolsuzluk, toplumsal çatışmaları önleyememek, bireyler arasında çatışmaya ve ayrılmaya sebep olmak gibi iddialar bunların en önemlileridir. Darbeciler kamuoyunu bu gerekçelere ikna edebilmek için medyayı yoğun biçimde kullanmaya çalışmışlardır (Kocabaş, 2016). Türkiye'deki tek kanallı radyo ve televizyon

döneminde kitle iletişimini kontrol edebilmek için TRT'yi ele geçirmek yeterliydi. Ancak iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte söylemlerin ulusal ölçekte kontrolü zorlaşmıştır. Medyanın niteliği değiştikçe asker, sivil siyaset ve toplum arasındaki iletişim boyut değiştirmiş ve 2007 Cumhurbaşkanı Seçimleri öncesinde verilen e-Muhtıra ile sanal uzama taşınmıştır. Esasında darbelerin yeni iletişim teknolojileriyle paralel olarak biçim değiştirdiği Türkiye'de yaşanan örneklerle anlaşılabilir.

27 Mayıs 1960 darbesi Yurtta Birlik Komitesi adında bir subaylar cuntası tarafından gerçekleştirilmiştir. Cuntanın kabul görmesi için Orgeneral Cemal Gürsel lider olarak tayin edilmiştir. Dönemin muhalefet partisi CHP, darbeyle doğrudan ilişkisi olmasa bile darbeden önce yürüttüğü propaganda ve darbe sonrası tavrı sebebiyle eleştirilmektedir. Darbenin temel gerekçesi ise Başbakan Adnan Menderes'in hürriyetleri ve demokrasiyi katletmesi ve Atatürk ilke ve inkılaplarından sapması olarak ifade edilmiştir (Koçak, 2016, s. 94). Darbe öncesinde yoğun gösteriler düzenleyen muhalifler "Hürriyet isteriz" şeklinde sloganlar atıyorlardı. Ankara'da gençlerin kıyma makinalarından geçirilerek öldürüldüğü şeklinde iki subayın hazırladığı andıçların Anadolu Ajansı tarafından basına geçilerek gazetelerde haber olarak yer alması sağlanmıştı. İhtilalden sonra da Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşlarını itibarsızlaştırmak için haklarında yalan haberler yapılmıştır. Örneğin DP'lilerin beraberlerinde 12 uçak dolusu altın mücevherat ve parayı kaçırmakta iken yakalandıklarına dair haberler basında yer almıştır. Yine Celal Bayar'ın 108 milyon serveti olduğuna dair haberler ortalıkta dolaştırılmıştır. Dahası darbe sonrasında Yassıada Mahkemeleri sırasında yayınlanan "Düşükler" adlı filmde etkilenen Adnan Menderes'in intihara teşebbüs ettiği de bilinmektedir (Gürsoy, 2011, s. 30).

Albay Talat Aydemir ve arkadaşları "27 Mayıs 1960 darbesinin hedefine ulaşamadığı ve Atatürkçülükten taviz verildiği" iddiasıyla 21 Şubat 1962 tarihinde gerçekleştirdikleri ilk başarısız darbe girişiminin ardından, 22 Mayıs 1963'te ikinci kez darbe teşebbüsünde bulundular. Aydemir ve arkadaşları öncelikle Ankara Radyosunu ele geçirdiler. Ancak Hükümet ve Genelkurmay, radyo yayını Etimesgut istasyonundan kesti ve darbecilerin bildirimleri yerine radyoda Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın açıklamaları yayınlanmaya başlandı. Sunay konuşmasında "Türk Silahlı Kuvvetleri hükümetin emrindedir. Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Komutanlıkları hükümeti desteklemektedir. Talat'ın üç beş adamı hüsrana uğrayacaktır. Maceraperestler muvaffak olamayacaklardır ve cezalarını çekeceklerdir." ifadelerini kullanmıştır. Bu konuşmanın ardından ihtilale destek veren subaylar arasında çözüme olmuştur. Nitekim Talat Aydemir, 2010 yılında Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan hatıratında iki kez teşebbüs ettikleri ve başarısız oldukları darbe girişimlerinde mağlubiyetlerinin nedeninin radyo olduğunu ifade etmiştir (Yılmaz, 2010).

27 Mayıs darbesinden yaklaşık on bir yıl sonra 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları, ülkede yaşanan ve kontrol edilemeyen şiddet olayları yüzünden hükümete muhtıra verdi ve hemen ardından Başbakan Süleyman Demirel görevinden istifa etti. Bu dönemde basın üzerinden darbe ortamı hazırlayabilmek için ülkede soygunların ve adam kaçırma eylemlerinin yapıldığına ilişkin haberler hazırlanarak Türkiye'nin giderek yaşanamaz bir hale geldiği propagandası yapılmaktaydı. Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı Yön

dergisi ve Devrim gazetesinde bu yöndeki haberlerin çok ses getirdiği bilinmektedir (Koçak, 2016, s. 162).

12 Eylül 1980 öncesinde yaşanan anarşi ve şiddet olayları nedeniyle her gün kendini sağcı veya solcu olarak tanımlayan gençler yaşamını yitiriyordu. Özellikle ABD istihbarat teşkilatı bu olayların daha da tırmanması için çaba harcıyordu. Nitekim CIA'nın yaptığı kışkırtıcı faaliyetler neticesinde Kahramanmaraş, Çorum ve Sivas'ta mezhep çatışmaları yaşanmış, hükümetin olayları durduramaması üzerine TSK yönetime el koymuştur. Darbeci komutanlar TRT'yi tanklarla çevreleyerek hazırladıkları metni ünlü spiker Mesut Mertcan'a okutarak idareyi ele aldıklarını ilan ettiler (Birand, 1984, s. 265).

Türk Silahlı Kuvvetleri, "laiklik tehlikeye giriyor" şeklindeki bahanesiyle 1997 yılında Refah Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Necmettin Erbakan'ı iktidardan uzaklaştırmayı planlamıştı. Bunun için medya mensuplarıyla Genelkurmay binasında toplantılar düzenlenmiş ve hükümet aleyhinde iddialar ileri sürülerek medyada yoğun biçimde yer alması sağlanmıştır. Dahası bu toplantıyı gerçekleştiren komutanlar devletin değişik kademelerinde çalışan hâkim, savcı ve üst düzey yöneticilerle de benzer toplantılar yapmış ve Erbakan iktidarına karşı net pozisyon almalarını istemişlerdir. Ayrıca TSK tarafından darbeye zemin oluşturmak için hazırlanan kasetler medyaya servis edilmiş, akredite gazetecilere verilen andıçlar yayınlatılmıştı. Bunlardan en akılda kalanı Oktay Ekşi'nin başyazar olarak Hürriyet gazetesinde yazdığı "Alçakları Tanıyalım" başlıklı köşe yazısıydı. Dahası medya mensupları Genelkurmay'a çağrılarak yazacakları metinler dikte ettiriliyordu. Ayrıca dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya başkanlığında kurulan Batı Çalışma Grubu, toplumu manipüle etmeye ve psikolojik operasyonlar yapmaya çalışıyordu. Türk kamuoyunun hiç unutamayacağı Fadime Şahin, Ali Kalkancı ve Müslüm Gündüz'le ilgili üretilen senaryolar hızla sahneye konuldu. Nitekim 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, kurulun asker üyelerinin hükümete yaptırımları esas alan 18 maddelik kararı sonucu darbe kendisini gösterdi. Netice olarak medyanın taraflı yayınları ve askerinin baskısı neticesinde Başbakan Erbakan ülkenin felakete sürüklenmemesi için görevinden istifa etmiştir (Ünsaldı, 2008, s. 112-113; Çetin, 2013).

27 Nisan 2007'de TSK resmi sitesinde yayınlanan muhtıra metninin "Bilgi Notu" şeklinde ilanı ise gelişmiş teknoloji sayesinde biraz daha farklılık göstermektedir. Tarihte ilk defa Genelkurmay Başkanlığı internet sayfasında yayınladığı bir metinle hükümeti ihtar ediyordu. TSK'nun cumhuriyet ve laikliğin korunması konusunda hassas olduğu ve bunun için üzerine düşeni gerektiğinde yapacağı mealindeki bildiri TSK'nun internet sayfasında yayınlanır yayınlanmaz televizyonlar canlı yayına geçerek olayı kamuoyuna duyurdu. Muhtıranın gerekçeleri daha önceki darbe dönemlerinde olduğu gibi başta Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Posta gazeteleri olmak üzere basında yer alan irtica haberleri ile oluşturulmaya çalışılmıştı. Ayrıca bir gazetecinin başını çektiği "Cumhuriyet mitingleri" yapılarak halkın hükümete karşı tepki göstermesi sağlanmaya ve böylece muhtıracıların bahanesi de üretilmeye çalışılıyordu. Ancak bildiri yayınlayanlar hiç beklemedikleri bir tepkiyle karşılaştılar. Çünkü gece saat 23:17'de yayınlanan bildiri sonrası hükümet kendi arasında bir toplantı gerçekleştirmiş ve ertesi gün yapılan açıklamayla Genelkurmay Başkanlığı'na sert tepki göstermiştir. Hükümet sözcüsü Cemil Çiçek saat 15:15'de kameraların karşısına geçerek Cumhuriyeti ve laikliği

korumanın hiç kimsenin inhisarı altında olmadığını vurgulamış ve Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümete bağlı olduğunu ve herkesin haddini bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hükümetin bu sert tavrı ve kamuoyunun iktidara verdiği desteğin karşısında bildiriye yayınlayanlar ortaya çıkmaktan bile imtina etmiştir. Hatta bildiriye kimin yazdığı konusu bile açıkça ortaya çıkmamıştı. Daha sonraları, olay üzerinden uzun zaman geçtikten sonra, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt bildiriye kendisinin yazdığını ifade etmiştir. Netice olarak, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in süresinin dolmasının ardından Ak Parti kökenli bir sivilin cumhurbaşkanı olmasını engellemek amacıyla tasarlanan bu muhtıra girişimi ters tepmiş ve Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlanmıştır (Devran, 2007; Kocabaş, 2016). Netice olarak, TSK'nun siyasete müdahil olma girişimi Türkiye tarihinde ilk defa 27 Nisan e-Muhtırası'yla gelişen süreçte sivil siyaset tarafından akamete uğratılmıştır. Muhtıranın verildiği gün muhalefet partileri ve bazı medya kuruluşları bu girişimi olumlayan tavrı takındıysa da hükümetin kararlı bir şekilde dik duruşu, geri adım atmaması ve ülkeyi seçimlere götürme hamlesi, bu süreçte sivil siyasetin ve demokrasinin yara almadan güçlenmesini sağlamıştır (Oğur, 2010).

Dijital Aktivizm vs. Slacktivism: Sanal Uzamdan Meydanlara

Sosyal medyada enformasyonun hızla yayılabilmesi için aynı konuda ortak düşünce ve fikirleri paylaşan kişilerin aktif olarak sosyal medyayı kullanması gerekmektedir. Aktif politik aktörler, sosyal ağlarda örgütlendikten sonra; ortak sorunlara karşı hem sokaklarda/meydanlarda hem de sosyal ağlarda tepkilerini gösterirken; pasif politik aktörler ise; sadece ekranlar karşısında tepkilerini göstererek pasif şekilde sürece dâhil olmaktadır. Sadece içini rahatlatmak adına, yaşanan sorunlar karşısında tepkisini sosyal ağlarda gösteren pasif politik aktörler için; "Slacktivism" ve "Clicktivism" gibi terimler üretilmiştir. *Slacktivist* terimi, *slacker* (tembel) ve *activist* (eylemci) kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan bir kavramdır. "Slacker"lar, değişim adına minimum çaba harcayarak değişimden yana olan bireylerdir. Bu kişiler, sosyal ağ hesaplarındaki resimlerini değiştirerek, problem ile doğrudan ilişkili her türlü içeriği (resim, video, ses ve metinler) paylaşarak; yorumlar yazarak; önemli kabul ettikleri sorunların değişimini amaçlayan bireylerdir. Kimilerine göre *slacktivism*, dijital ortamlarda içerikler paylaşarak, yorumlar yazarak huzur bulma eylemidir (Çaycı ve Karagülle, 2014, s. 6375). Gladwell (2010), dijital aktivizm ile sosyal medyanın yeni bir eylem pratiği meydana getirdiğini ancak sosyal ağlarda gerçekleştirilen eylemlerin, var olan sorunların çözülmesinde bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Gladwell'e göre toplumlar bir şeyleri değiştirmek istiyorlarsa, meydanlara inerek; sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmek zorundadırlar.

Sosyal ağlar ve yeni iletişim teknolojileri, belki sanıldığı kadar toplumsal hareketleri ya da herhangi bir toplumsal davranışı belirlememektedir. Ancak; internet, akıllı telefonlar ve sosyal ağlar basit aygıtlar da değildir. Yaşanan sorunların küresel ölçekte duyurulmasından; insanların örgütlenmesine kadar tüm süreçleri organize eden stratejik iletişim ağlarıdır. Bu nedenledir ki, gerek Mısır, İran ve gerekse Libya'da yönetimler sosyal medyanın bireyler üzerindeki etkisini bildikleri ve gözlemledikleri için toplumsal kalkışmalar sırasında bunları engellemeye çalışmışlardır. *Slacktivistler*, sokaklardaki aktivitelere katılmasalar da bilgileri izlemekte, paylaşmakta veya beğenerek desteğini beyan edebilmektedir. Bazıları ise sosyal

medyada gördüğü, okuduğu mesajların ardından sokaklardaki eylemcilere katılıp destek vermektedir (Bailly, 2012, s. 32).

Öte yandan yeni iletişim teknolojilerini sadece demokratikleşmek isteyen halklar değil, diktatör rejimler de kullanmaktadır. Bu teknolojinin halkların mı, diktatörlerin mi daha çok işine yaradığı halen tartışmalı bir konu olmakla birlikte muhalif hareketlerin izlenmesini kolaylaştırdığı, bunun da baskının artmasına neden olabileceği gözden kaçırılmaması gereken bir husustur (Telli, 2012, s. 86).

İnternet ve sosyal medyada enformasyonun hızla yayılması ve sıradan bireylerin birer yurttaş gazetecisi işlevi görmesi, gazetecilikle ilgili paradigmaları radikal biçimde sarsmaktadır. Yurttaş gazetecileri olayı bizatihi görmekte, bilgiyi birinci elden edinebilmekte ve bu bilgileri varsa kendi bloglarında ve daha yoğun olarak sosyal medya ağlarında yayınlamakta, takipçileriyle paylaşmakta ve geleneksel medyaya geçmek suretiyle haber kaynağı işlevi görmektedirler. Geleneksel medya bu kaynaklardan edindiği bir kısım enformasyonu kendi anlatıları, formatları, konseptleri ve kurum ilkelerini gözeterek kullanmaktadır. Başka bir anlatımla bu enformasyon, geleneksel medya tarafından kendi materyalleri ve haberlerini zenginleştirmek için kaynak olarak kullanılmaktadır. Araştırmalar da geleneksel medyanın yurttaş gazetecilerden aldığı enformasyonu kendi anlatılarına ve rutinlerine uyarlayarak, onlara eklemeyerek ve bir biçimde “eşik bekçiliği” görevini yerine getirdiğini göstermektedir (Ali ve Fahmy, 2013, s. 63).

Yeni İletişim Teknolojileri Çağında Darbeler ve Toplumsal Hareketler

Çağımızdaki darbelerin niteliğini anlayabilmek için 21. yüzyılda gerçekleşen darbelerin ve toplumsal hareketlerin irdelenmesi gerekmektedir. Zira özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni iletişim teknolojileri, hem darbe girişimlerinin yöntemlerini hem de sivil siyasetin direniş biçimlerini etkilemiştir. Daha önce yapılan darbe girişimlerinde geleneksel medyayı kontrol altına almak yeterli olurken günümüzde kitlesel iletişimin topyekûn yönetimi oldukça zorlaşmıştır. Son on yılda ortaya çıkan ve hızla yayılan sosyal medya ağları sayesinde bilginin yayılma hızı da artmış ve geleneksel medyaya alternatif bir iletişim kanalı oluşmuştur. Yine de geleneksel medyanın askeri darbelerde sivil siyasetin karşısında pozisyon aldığı durumlarda darbenin başarıya ulaşma ihtimalinin arttığı söylenebilir.

Türkiye’de olduğu gibi başka ülkelerde de medyanın etkin biçimde kullanılarak darbeler yapıldığı vakidir. Bu anlamda 2002’de, Venezuela’da gerçekleştirilmeye çalışılan darbe, medyanın kullanımı bağlamında özel bir öneme sahiptir. Öyle ki darbe girişiminde medya açıkça rol almış ve bu nedenle de bu olay “medya darbesi” olarak nitelendirilmiştir. Castillo’ya (2003, s. 148) göre diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Venezuela’da da etkin üç kurum vardır: Medya, Katolik Kilisesi ve Ordu. Venezuela bu yüzyılın başında dünyanın en çok petrol üreten dördüncü, ABD’ye en çok petrol satan ülke konumundaydı. 1998 yılında oyların %60’ını alarak iktidara gelen Hugo Chavez, ABD’nin beklentilerinin aksine çok farklı bir liderdi ve izlediği politikalarla ABD’nin düşmanlığını hızla kendine çekmişti. Chavez iktidarı sırasında Küba ile petrol anlaşması yaptı, Irak ve Libya gibi ülkelerle dostluk kurmaya çalıştı. Amerikan savaş uçaklarının ülkesinin hava sahasından geçerek Kolombiya’ya gitmesine izin vermedi. Dahası OPEC’in petrol üretme politikalarında etkin olmaya başladı.

Neticede ABD Chavez'in iktidardan uzaklaştırılması için bildik planlarını devreye sokmakta tereddüt etmedi. ABD şirketleriyle sıkı ortaklık ilişkileri olan ve bünyesinde en büyük ve etkili üç ticari medya kuruluşunu da bulunduran firmaları devreye sokarak toplumsal hareketleri teşvik etmeye ve ardından ordunun yönetime el koymasının önünü açmaya çalıştı. Oysa Chavez'e destek veren kamu televizyonunun bu derece izlenme oranı ve gücü yoktu.

Chavez karşıtı gösterilerin ardından Ordu içinde üst düzey bir cunta, yönetimi ele geçirdi. Bu sırada muhalif kanadı destekleyen medya 12 Nisan 2002'de Chavez'in görevinden istifa ettiğini ve orduya teslim olduğunu yazdı. Uluslararası medya gerçekdışı olan bu bilgileri hemen servis ederek dünya kamuoyuna duyurdu. Amaç ülkeyi daha da belirsizliğe sürüklemektir. Bu koşullar altında işadamı Pedro Carmona, ordunun ve medyanın desteğiyle başkan olarak fiili bir hükümet kurdu ve göreve başladı. Tüm anayasal kurumları fesheden Carmona yönetimi otoriter olmakla suçladığı Chavez döneminin bile ötesinde anti-demokratik uygulamaları hayata geçirdi. Medya ise bu süreçte darbecilerle tam bir dayanışma içerisinde bilgi karartması uygulayarak olan bitene dair bir kamuoyu oluşmasını önlemeye çalıştı (Cannon, 2004, s. 287).

Chavez yanlısı tüm medya kurumlarının susturulduğu bu ortamda küçük bir topluluk radyosu Chavez kabinesinin Eğitim Bakanı ile yaptığı röportajla Chavez'in istifa edip orduya teslim olmadığını, darbeciler tarafından tutuklanarak Küba'ya gönderilmek üzere bir medya baronunun uçağında bekletildiğini duyurdu. Hugo Chavez taraftarları 12 ve 13 Nisan'da büyük kalabalıklar halinde meydanlara toplanarak gelişmeleri protesto etti ve istifa ettiği söylenen Chavez'i görmek istediler. Darbeyi destekleyen medya bu gösterilere yer vermeyip yerine dizi film, spor, eğlence vs. programlar yayınladı. *Nacional* ve *Universal* adlı en büyük iki gazete Pazar günü basılmayarak kalabalıkların olayları ve darbenin başarısız olduğu bilgisini öğrenmesini istemedi. Nitekim Chavez'in geri dönmesinin ardından meydanlardaki kızgın kalabalıklar bu beş özel televizyon kanalının bulunduğu binalara yürüdüler (Castillo, 2003, s. 154).

2002 Venezuela Darbesi, medyanın ideolojik veya fiziksel olarak ele geçirildiği zaman bilgi akışını nasıl manipüle edebildiğini gösteren önemli bir örnektir. Chavez taraftarları darbeye karşı direniş esnasında amatör topluluk radyoları üzerinden bilgi edinmiş ve gerçek haberlere açılan bu küçük iletişim kanalı bile direnişin seyrini Chavez lehine değiştirebilmiştir. Henüz sosyal medya ağlarını da kapsayan Web 2.0 konseptinin mevcut olmadığı bu dönemde bile geleneksel medya ile sınırlı iletişim kanallarının darbeciler tarafından tam olarak kontrol altına alınamaması toplumların bilgiye ulaşmak için her zaman alternatif bir yolu olacağını göstermektedir. Bu yönde en çarpıcı örnek Facebook Devrimi olarak adlandırılacak kadar sosyal medyayla özdeşleşen Mısır olaylarında yaşanmıştır. Olaylar sırasında tüm İnternet Servis Sağlayıcıları kapatılmasına karşın, direnişçilerin yurtdışında bir numaraya gönderdikleri faks mesajlarının tweet olarak yayınlanmasını sağlayan bir uygulama sayesinde yaşananlar tüm dünyaya ulaştırılmıştır (Castells, 2015, s. 141).

Benzer bir şekilde 2009 yılında İran'da ortaya çıkan toplumsal hareket, bir mikroblog sitesi olan Twitter'in göstericiler tarafından etkin kullanılmasından dolayı "Twitter Devrimi" olarak nitelendirilmiştir. 2009 yılı İran başkanlık seçimlerine yönelik yoğun protesto gösterileri, devlet başkanı Mahmud Ahmedinecad'ın tartışmalı seçim zaferinin arkasında hile olduğunun

ileri sürülmesi ile 13 Haziran'da başlamıştı. Protestocuları kontrol altına almak isteyen İran rejimi gazeteleri sansüre tabii tutmuş, internet ve uydu yayınlarına erişimi engellemiştir. Dünya, olayları sadece İran devlet televizyonunun verdiği yanlı yayınlardan izlerken hesapta olmayan bir gelişme vuku bulmuştur. Protestocular, İran devletinin sansür ve filtre uygulamasını, internet bağlantısı çıkış ayarlarını değiştirerek aşmıştır. İran'da yaşanan bu çalkantılı dönem sırasında yurttaş gazeteciliği sayesinde dünya kamuoyunun gelişmeleri yakından takip etmesi sağlanmıştır. İran'daki muhalif grupların, sosyal ağlar üzerinden yaydığı görüntü ve bilgiler uluslararası birçok televizyon kanalı tarafından yayınlanmaya başlayınca gelişmeler bir anda dünya gündeminin zirvesine oturmuştur. İran'daki 2009 Başkanlık seçimin ardından halkın sosyal medyayı kullanarak İran halkına ve dış dünyaya mesajlarını ulaştırıp meydanlarda gösteriler yapması neticesinde Batı medyası bu pratiği gerçek yurttaş gazeteciliğinin doğuşu olarak nitelendirmiştir (Telli, 2012, s. 71).

Mısır'da otuz yılı aşkın hüküm süren Hüsnü Mübarek'i 2011 yılında iktidardan indiren toplumsal hareket ise "Facebook Devrimi" olarak nitelendirilmiştir. Mısır'da özellikle genç ve orta yaşlı muhalifler olmak üzere vatandaşlar, rejimin kolaylıkla kontrol edemediği sosyal medya mecralarını kullanarak Hüsnü Mübarek yönetiminin baskısını, polisin kötü davranışını ve kendi demokratik taleplerini dünya kamuoyuna sunmayı başardılar (Lim, 2012). 25 Ocak 2011'de sosyal medya üzerinden iletişim kurarak Kahire'nin sokaklarını dolduran büyük kalabalıklar Tahrir meydanına, Dışişleri Bakanlığına ve Devlet Televizyonuna yürümüşü. Vatandaşlar ülkede yaşanan eşitsizlikleri ve yolsuzlukları protesto ederek Mübarek'in istifasını talep ettiler. Birkaç saat içinde olay yerine gelen polis göstericileri dağıtmaya gayret etti. Mübarek yönetimi diğer taraftan interneti ve cep telefonlarının kullanımını engellemeye çalıştı. Bu toplumsal hareketin oluşmasında Halid Said isimli bir vatandaşın yaşamını yitirmesinin önemli etkisi olmuştur. Mısırlı genç bir işadamı olan Said'in İskenderiye'nin Sidi Gaber bölgesinde 6 Haziran 2010 tarihinde bir internet kafenin dışında polis tarafından dövülerek öldürülmesi Mısırlıların dayanışmasına sebep olduğu gibi rejimin diz çökmesinde de önemli rol oynamıştır. Halid Said'in morgda bekletilen cesedinin görüntüsü sosyal medya platformlarında yoğun bir biçimde yayıldı ve Halid Said devrimin sosyal medya ikonu oldu. Said'in morgdaki görüntüsünü izleyen Google'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika yöneticisi Wael Ghonim "Hepimiz Halid Said'iz" başlıklı bir sayfa oluşturdu. Birkaç hafta içinde 350 binden fazla kişi sayfayı takip etmeye başladı ve bu kişiler 25 Ocak 2011 tarihinde rejimi protesto etmeye davet edildi. Hatta bunların birçoğu Facebook sayfalarında kendi fotoğraflarının yerine Said'in fotoğrafını koydular (Ali ve Fahmy, 2013, s. 62). Bu ayaklanmanın uluslararası ilgiyi kendine çekmesinin sebebinin demokrasi ve özgürlük arayanların, şiddet içermeyen ve dini söylemleri olmayan sosyal bir hareket olarak ortaya çıkmasıyla ve bu yönde uluslararası medyada yer almasıyla ilintili olduğu söylenebilir. (Rane ve Salem, 2012, s. 108)

Devrimin üzerinden henüz iki yıl geçmişken Mısır Ordusu tarafından Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi iktidarına son vermek için gerçekleştirilen darbe ise yapılış biçimiyle Türkiye'deki geleneksel darbeleri andırmaktadır. Darbeye giden süreçte medya kurmaca ve yalan haberlerle, belirli bir plan çerçevesinde sürdürülen yorumlarla Mursi yönetimini sorun olarak göstermiş ve suçlamıştır. Örneğin Piramitlerin ve Süveyş Kanalı'nın Katar'a satılacağı haberleri haftalarca tüm Mısır medyasında tartışılmıştır. Mübarek döneminin zenginleştirdiği

işadamları İhvan karşıtı televizyon kanallarına reklam vererek onları güçlendirmiştir. Medya sahibi olan Necip Saviris gibi işadamları da birçok Mursi karşıtı grubu maddi olarak destekleyerek, televizyonlarda yayınlanmak üzere darbe yanlısı klipler hazırlamalarını sağlamıştır. Yine Bessam Yusuf gibi tek ajandası İslamcı siyaseti eleştirmek ve aşağılamak olan televizyon figürleri, Mursi'yi ve İhvan'ı kimi zaman ağza alınmayacak kelimelerle aşağılamış ve itibarsızlaştırmaya gayret etmiştir. Oysa iktidar yanlısı ticari kanallar yeterince reklam alamadıkları için ayakta kalmakta güçlük çekiyor ve seslerini yeterince duyuramıyorlardı. Nihayetinde iktidar yanlıları ve iktidar karşıtlarının sokakları doldurmaları ve günlük yaşamın işlemez hale gelmesiyle Ordu yönetime el koymak için hazırlanan zeminde istenen rolü oynamış ve kanlı bir darbe gerçekleştirmiştir. (Miş ve Telci, 2013).

MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) bölgesinde yaşanan toplumsal hareketler incelendiğinde olayların özünde yatan nedenin yıllardır iktidarda olan liderlerin sevilmemesi, yolsuzluklar, genç nüfus arasında yaygın işsizlik ve yoksulluk gibi kronik hale gelen sorunların olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Orta Doğu'daki devrimler, teknolojinin neden olduğu değil, teknolojinin hızlandığı kitle hareketleridir. Yoksulluk ve yolsuzlukların günden güne derinleştiği coğrafyada yeni medya teknolojileri olmasa da devrim ateşinin kıvılcım alacağı açıktır. Bununla birlikte, sosyal medya siteleri olmasaydı devrimler bu kadar hızlı ve şeffaf gerçekleşmeyebilirdi (Telli, 2012; Rane ve Salem, 2012).

Türkiye'de 2013 yılında gerçekleştirilen Gezi protestoları da mezkûr hareketler gibi dijital aktivizmden beslenen kitlesel gösterilere dönüşmüştür. İstanbul, Taksim Meydanı'na komşu olan Gezi Parkı yakınlarında yol çalışması esnasında ağaçların sökülmesini protesto için başlayan gösteriler, Ak Parti iktidarından hoşnut olmayan muhaliflerin Gezi Parkı'nı işgal hareketiyle devam etmiştir. 1940 yılında yıkılan Topçu Kışlası'nın Gezi Parkı bünyesinde yeniden inşasını da içeren mimari projenin de işgalcilerin gündemine girmesiyle olaylar farklı bir yönde ilerlemiştir. Projenin iptalini isteyen ve Gezi Parkı'nı işgal ederek komün olarak yaşamaya başlayan muhaliflere karşı güvenlik güçlerinin şiddetli bir müdahalede bulunması olayları büyütüştür. İki hafta boyunca süren protesto ve çatışmaların ardından geniş çaplı bir operasyonla göstericiler polis tarafından dağıtılmıştır. Atilla Yayla bu protestoların, eş zamanlı olarak Dolmabahçe'deki Başbakanlık Ofisi, Başbakan Erdoğan'ın Keçiören'deki özel konutu ve Başbakanlık Binası baskınları, kamu binalarına saldırılar, çok sayıda özel ve kamusal aracın tahribi gibi şiddet olaylarına uzanmasının, kentsel ve ekolojik motifli hareketi bir karşı devrim girişimine dönüştürdüğünü ileri sürmektedir (2013, s. 173-174).

Bir yandan İstanbul ve diğer şehirlerde hükümet karşıtı muhaliflerin ortaklaşmasıyla başlatılan protestolar devam ederken, bir yandan da sosyal medya, protestocuların ve hükümet taraftarlarının çatıştığı dijital bir arenaya dönüşmüştür. Bu dönemde özellikle güvenlik güçlerinin müdahaleleri sırasında çekilen video ve görsellerin dolayımına sokulmasıyla oluşan protesto ikonları ön plana çıkarken diğer yandan üretilen dezenformatif bilgilerle hükümetin meşruiyetinin tartışmaya açılması sağlanmaya çalışılmıştır (Sabah, 2016).

Gezi olayları her ne kadar Occupy hareketleri ve Arap Baharı isyanlarına benzetilse de temelde Bayhan'ın da (2014, s. 52) işaret ettiği gibi esasında bir kültür çatışmasının infilakı olarak da değerlendirilmektedir. Keza Yayla'nın da (2013, s. 177) belirttiği gibi Gezi protestocularının siyasi profili Ak Parti karşıtlarının geniş bir yelpazesine tekabül etmektedir.

Gezi olaylarının bu bağlamda toplumun her kesiminden insanların oluşturduğu bir hareket olmaktan çok muhalif grupların on yıllık Ak Parti iktidarını devirme girişimi olduğu görülmektedir. Keza Gezi olaylarına karşı düzenlenen Milli İradeye Saygı Mitingi de dönemin Ak Parti hükümetinin siyasal meşruiyetini koruduğunu göstermek için yapılmıştır. Konda'nın (2014) Gezi olayları araştırmasında halkın Gezi protestocuları için neredeyse yarı yarıya bir oranda taraftar veya karşıt bakış açısı geliştirdiği düşünüldüğünde bu değerlendirme daha iyi anlaşılacaktır. Gezi protestocularına olumlu bakanlar onları haklarını arayan insanlar olarak tanımlarken, olumsuz bakanlar Türkiye'ye karşı oynanan oyunlar neticesinde provokasyona gelmiş vatandaşlar olarak nitelendirmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Medya Araçlarının Kullanımı

15 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin değişik kademelerinde görev yapan birtakım askerin gerçekleştirdiği darbe girişimine karşı Türk milletinin gösterdiği tepki dünya kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın CNN Türk Ankara temsilcisi Hande Fırat'ın telefonuna iPhone akıllı telefonlarının görüntülü konuşma uygulaması olan Facetime yoluyla bağlanması darbe karşıtı direnişin dönüm noktası olmuştur. Bu açıdan bakıldığında yeni iletişim teknolojilerinin tam anlamıyla hem darbe girişiminin hem de gelişen karşı sivil direnişin merkezinde olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halkı meydanlara ve havaalanlarına çıkması için çağrıda bulunması, vatandaşların sosyal medya ağlarından iletişime geçerek darbeye karşı direnç göstermesi, camilerden sala okunması ve halkın geleneksel ve yeni tüm imkânlarla haberleşerek meydanlara koşması, bugüne kadar Türkiye'de gerçekleştirilen darbelerde ilk kez kullanılan teknik ve yöntemlerdi.

Darbe girişimi ilk olarak Genelkurmay Başkanlığı'na akredite olan gazetecilere gönderilen bir e-posta yoluyla duyuruldu. TSK'nın ülke yönetimine bütünüyle el koyduğunu bildiren bir metinle duyurulan darbe girişimi o zamana değin yaşanan askeri hareketliliği de açıklamış oluyordu (QHA, 2016). Bu şekilde darbenin ulusal haber mecralarında yer alıp zincirleme bir şekilde hem ordu içinde, hem ülke sathında yayılması amaçlanmıştı. Darbeye karşı resmi makamlardan ilk açıklamayı NTV kanalının canlı yayınında Başbakan Binali Yıldırım yaptı. "Demokrasiye ve milli iradeye kalkışma var. Buna izin vermeyeceğiz." diyen Yıldırım'ın ardından Adalet Bakanı Bekir Bozdağ da yayına bağlanarak "Fötrünü alıp kaçacak hükümet yoktur." şeklinde bir değerlendirme yaptı (CNN Türk, 2016). Siyasilerin bu şekilde konuşmalarının olayların gidişatına iki türlü etki ettiği söylenebilir: birincisi geçmişteki darbelerde olduğu gibi siyasilerin enterne edilemediği anlaşılıyordu, ikincisi ise darbe girişimine karşı siyasi iradenin direneceği en yetkili ağızlardan ifade edilmiş oluyordu. Bu açıklamalar yapıldığı sıralarda Ak Parti İstanbul İl Başkanı Selim Temurci de kısa mesaj (SMS) yoluyla tüm üyelerini il ve ilçe teşkilatlarını savunmaya çağırıyordu (Öztürk, 2016). Henüz darbenin ilk saatleri olmasına rağmen geleneksel ve yeni medya mecraları cunta ve sivil irade tarafından kullanılarak psikolojik üstünlük elde edilme çabası yürütülüyordu.

Darbeciler, Boğaziçi Köprüsü'nü tanklarla kapatınca Twitter'da kullanılan ilk hashtag #DarbeyeHayır şeklindeydi. Darbecilerin Atatürk Havaalanını da kapattığına ilişkin haberler yayılınca Twitter üzerinden halk #AtatürkHavalimanı hashtagi ile havalimanına yönlendirilmeye çalışıldı. Ardından darbecilerin bulunduğu Vatan Caddesi'ne vatandaşları

yönlendirebilmek için #VatanCaddesi hashtagi kullanılmaya başlandı. Görüldüğü gibi halk sosyal medya üzerinden mobilize olarak darbecileri etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Başka bir ifade ile darbeciler nereye yöneldiyse ve gittiyse dijital ve fiziksel aksiyon da o tarafa yönlendirilmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde camilerden ezan ve sela okunması, sosyal medya mesajları ve halkın meydanlara çıkması arasındaki yoğunluk arasında ciddi örtüşmenin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla vatandaşın meydanlara çıkmasında okunan salaların ve sosyal medya mesajlarının pozitif katkı yaptığı anlaşılmaktadır (Ünver ve Alassaad, 2016).

Bu arada TRT Ankara Stüdyolarını basan darbeciler saat 00:03'de TRT Spikeri Tijen Karas'a bildirimlerini okuttular. Daha sonra kamuoyuna yansıyan görüntülere göre bir subay metni okumak için hazırlık yapmış, ancak verilen bir karar neticesinde bildiriye spikerin okuması uygun görülüyordu. Okunan bildiriye darbeyi gerçekleştiren askerlerin kendilerini "Yurtta Sulh Konseyi" olarak adlandırdıklarını da kamuoyu öğrenmiş oldu. Açıklamada Yurtta Sulh Konseyi'nin yönetime el koyduğu ve sokağa çıkma yasağı getirdiği ifade ediliyordu (Al Jazeera Turk, 2016). Bu olaydan 23 dakika sonra saat 00:26'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, CNN Türk Ankara Temsilcisi Hande Fırat'a FaceTime programından bağlanarak halka seslenmeyi başarmıştı. Erdoğan'ın konuşmasını Hande Fırat telefonunu kameralara tutarak ekranlara yansıttı. Erdoğan'ın bu konuşması o ana kadar onun sesini duymayı ve tavrının ne olacağını öğrenmeyi bekleyen halkın hareketlenmesini ve meydanlara akmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalara göre darbe girişimine karşı halkın önemli bir kısmının Erdoğan'ın televizyon ekranlarında yaptığı çağrının ardından sokağa çıkmaya karar verdiği görülmüştür (KONDA, 2016; Andy-ar, 2016). Keza Erdoğan'ın korunaklı bir şekilde yaptığı bu bağlantı toplumun hemen her kesiminde darbe karşıtı direnişin ivmesini yükseltmiştir. Aşağıda ele alınacak sosyal medya ağlarından yapılan darbe karşıtı bildirimlerin ekseriyeti bu canlı bağlantı sırasında ve akabinde yapılmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Hande Fırat'a konuştuğundan sonra saat 00:38'de kendi Twitter hesabından "Milletimizi demokrasimize ve milli iradeye sahip çıkmak üzere meydanlara, havalimanlarına davet ediyorum" şeklinde mesaj yayınladı. Yurtta Sulh Konseyi cuntası Erdoğan'ın bu çağrısına saat 00:45'de TSK resmi web sitesinden yayınladığı 186 numaralı basın açıklamasıyla cevap verdi. Türkiye genelinde sıkıyönetim ilan edildiğini bildiren bu açıklamada sokağa çıkma yasağı uygulanacağı ve tüm vatandaşların bu emre hassasiyetle uymaları istenmiştir (TSK Basın Açıklaması, 2016).

Şekil 1: R. Tayyip Erdoğan'ın onaylı Twitter sayfasından yaptığı çağrı.

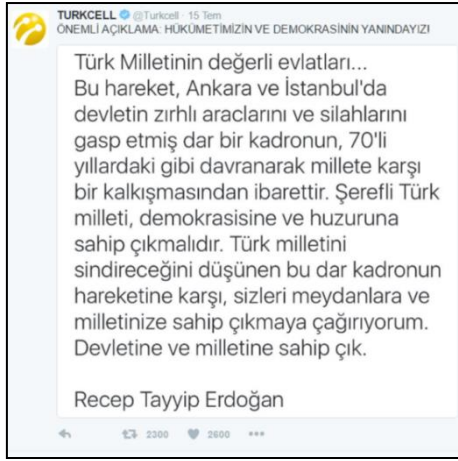
Kaynak: <https://goo.gl/t1Mk24>

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu açıklamalarının ardından birçok sivil kurum ve kuruluş özellikle sosyal medya hesapları üzerinden halkı darbecilere karşı direnmeye çağırdı. Türkiye'nin en büyük GSM operatörü Turkcell saat 00:38'de Twitter hesabından hükümetin yanında yer aldığını belirten bir tweet atarak en erken refleks gösteren kurumlardan birisi oldu. Turkcell'in CEO'su Kaan Terzioğlu aynı zamanda Erdoğan'ın darbe karşıtı mesajını 35 milyon Turkcell hattına SMS olarak yolladıklarını bir röportajda ifade etmiştir (Sputnik, 2016).

Şekil 2: Turkcell'in onaylı Twitter hesabından yapılan açıklama.

Kaynak: <https://goo.gl/V85TzR>

Kuşkusuz darbecilere karşı halkın direnişinin etkili olmasının en önemli sebeplerinden birisi de Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM)'nün kurumsal olarak sivil hükümetin yanında konuşlanması ve darbe karşıtı direnişi desteklemesi olmuştur. Erdoğan televizyonlara açıklama yaptığı sırada saat 00:20'de EGM'nin resmi Twitter hesabından halka demokrasiye sahip çıkma çağrısı yapılmıştır. Bunun yanı sıra hem İstanbul hem Ankara emniyet müdürlerinin polis memurlarına silahlarını teslim etmemeleri ve darbecilere karşı koymaları yönünde telsiz talimatları verdiği basına yansımıştır (Hürriyet, 2016; Anadolu Ajansı, 2016).

Şekil 3: EGM'nin onaylı Twitter hesabından yapılan açıklama.

Kaynak: goo.gl/sLGC6N

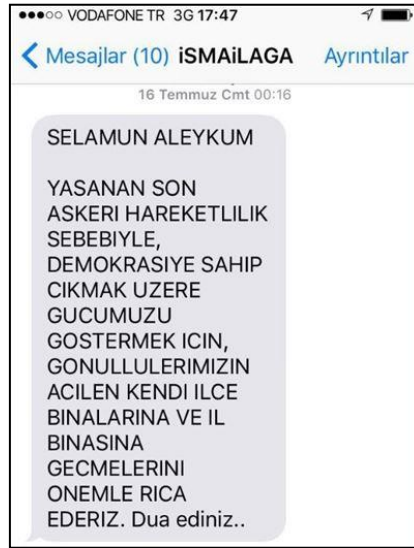

Henüz Erdoğan canlı bağlantıyla halkı direnişe çağırmadan önce de İHH, TÜRGEV, Ensar Vakfı gibi bazı sivil toplum kuruluşları sosyal medya hesapları ve SMS yoluyla darbe karşıtı hareketi örgütlemeye çalışmıştır. Özellikle Erdoğan'ın çağrısıyla birlikte Türkiye'de etkin olan

İsmailağa ve Menzil gibi cemaatler, en geniş kapsamlı memur sendikası olan MEMUR-SEN, TÜSİAD ve ASKON gibi ticari STK'lar da yoğun bir şekilde darbeye karşı olduklarını bildiren mesajlar yayınlamışlardır. Bu noktada SMS kullanımında görülen kayda değer artış halkın ve kurumların darbenin ilk saatlerinde yavaşlayan internet erişimine karşı reaksiyonunu göstermektedir. GSM operatörlerinin açıklamalarına göre 15 Temmuz gecesinde bir önceki ayın aynı dönemine göre SMS kullanımı on katına çıkmıştır (Sert, 2016).

Şekil 4: İsmailağa Cemaati adına gönderilen kısa mesaj.

Kaynak: <https://goo.gl/BVO2YG>

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbecilere meydan okuması ve halkın sokaklara akması neticesinde darbeciler paniklemiş ve olayın psikolojik üstünlüğü kısa sürede halkın eline geçmeye başlamıştır. Bu sırada bazı noktalarda darbeciler sivillerin üzerine ateş açmış ve çok sayıda vatandaşı şehit etmiştir. Çatışmalar sırasında yaşamını yitiren veya yaralananların videolarını paylaşan vatandaşlar darbeye karşı direniş sergileyen insanları daha da motive etmiştir. Hatta yaralananların "gazi", yaşamını yitirenlerin "şehit" olarak nitelendirilmesi ve medyadan bu şekilde anons edilmesi toplumun mücadelesini teşvik edici en önemli psikolojik faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

Bu sırada darbeciler de aralarında akıllı telefonlarla iletişim kurmaya çalışıyorlar ve Whatsapp uygulaması aracılığıyla kurdukları grupta haberleşiyorlardı. Ancak teknoloji kullanma üstünlüğü sivil halkın eline geçmiş ve iletişimi siviller kontrol etmeye ve yönetmeye başlamıştı (Günday, 2016). TRT stüdyosundan bildiri okutarak kitlelerin iletişimini kontrol altına alabileceklerini tasarlayan darbeciler, olayın böyle olmadığını gerek değişik televizyon kanallarından ve gerekse internet ortamından halkın darbeye karşı gelmesi yönünde yayınlar yapıldığını görünce anladılar. Bu nedenle TÜRKSAT tesislerini havadan bombalayarak bu yayınları durdurabileceklerini hesap ettiler ancak başaramadılar (Yeter, 2016). İstanbul'da ise bir grup darbecinin CNN Türk kanalı ve Hürriyet gazetesinin bulunduğu Doğan Medya Center binasına düzenlediği baskın canlı olarak ekranlara yansıdı. Yayınını kesmeyen CNN Türk kanalına sosyal medya hesaplarından büyük bir destek geldi. Meydanlarda olan halkın

sosyal medyada yayılan #direncnturk hashtagi sayesinde haberdar olduğu bu baskına karşı bölgeye yakın olan vatandaşlar destek amacıyla Doğan Medya Center binasına yöneldiler. Polis güçlerinin ve vatandaşların CNN Türk binasına giderek darbecileri etkisiz hale getirmelerinin ardından kanal, yayın yapmaya devam etti. Darbecilerin özellikle CNN Türk kanalını hedef almalarında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ilk olarak bu kanal vasıtasıyla halka seslenmesinin ve darbeye karşı direnişi başlatmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır (Aktaş, 2016).

Darbeciler medya yayınlarını durdurmaya çalışırken başta Ülke TV olmak üzere birçok televizyon kanalından halka darbeye karşı gelmeleri konusunda yayınlar yapılmaya devam ediliyordu. Bu arada gazeteci Turgay Güler, Diyanet İşleri Başkanına seslenerek Türkiye'deki bütün camilerden sala okutmasını istemiştir. Bu mesaj kısa sürede karşılık buldu ve DİB Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez televizyona canlı bağlanarak ve SMS yoluyla bütün din görevlilerine mesaj atarak camilerden sala okumaları yönünde talimat verdi (ÜLKE, 2016). Türkiye'nin tarihinde sadece topyekûn savaş ve işgal zamanlarında gösterilen bu refleks o gece bir plan dairesinde olmadan darbeye karşı direnişin sembolü oldu. Camilerin minarelerinden yükselen sala sesleri darbecilere yönelen sivillerin motivasyonunu ve halkın sokağa çıkma temayülünü olumlu yönde etkilemiştir (Bardakçı, 2016; Ünver ve Alassaad, 2016).

Gecenin ilerleyen saatlerinde caddeler, sokaklar, meydanlar ve İstanbul Atatürk havaalanı binlerce gösterici ile dolmuştu ve bütün Türkiye darbecileri durdurarak ülkesine sahip çıkma kararlılığını gösteriyordu. Bu kadar kitle iletişim aracının, internetin, sosyal medya platformlarının ve minarelerin birlikte kullanımı enformasyonun hızla yayılmasını, kitlelerin harekete geçmesini kısa sürede başarmıştı. Kamuoyu disiplini açısından dikkate değer husus kalabalıklara dönüşen yığınların kalabalık ruhu yerine kamu ruhuna ve aklına sahip olmasıydı. Başka bir anlatımla kalabalıkların duygularına ve hissiyatlarına esir olmayarak şuurlu ve rasyonel biçimde meydanlarda ve sokaklarda pozisyon alması ve darbecilere karşı durması önemliydi. Öyle ki darbe sırasında askerlerle konuşan sivillerin onlara adeta baba, anne ve kardeş nasihati yaparak bu işten vazgeçirmeye çalışması, iletişim ve kamuoyu disiplinleri açısından önemle üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü kalabalıklar genellikle olayları rasyonel bir biçimde değerlendirerek tartışamaz ve bilinçli tepki gösteremez. Eğer darbeyi önlemek için hayatını ortaya koyan siviller kalabalık psikolojisiyle askerlere menfi davransaydı çok sayıda askerin linç edilerek öldürülmesi de söz konusu olabilirdi.

Bu süreçte bütün medyanın çok iyi bir sınav verdiği açıkça gözlemlenmiştir. Anadolu Ajansı, televizyonlar, internet haber portalları, gazeteler vs. yayıncılık adına yoğun çaba harcadılar. Gazeteler internet sayfalarından sıcak görüntü ve haberleri geçerken televizyonlar sürekli canlı bağlantılar yaparak sahadan gelen görüntülerle darbenin engellenmesi için mücadele etmişlerdir. Hatta Anadolu Ajansı bazı generallerin rehin alınmasına ilişkin görüntüleri hemen servise koyarak darbecileri teslim olmaya teşvik etmiştir. Anadolu Ajansı'nın darbenin emir komuta zinciri çerçevesinde yapılmadığını vurgulaması diğer subayların tereddüt etmeden olaya karşı tavır göstermelerine ve karşı durmalarına yol açmıştır. Keza Facebook Live ve Periscope gibi uygulamalarla yoğun bir şekilde bireysel canlı yayınların yapıldığı da

görülmüştür. Bu yayınların tüm geleneksel medya araçları darbe yanlısı bir pozisyon olsa bile toplumun önemli bir kesimini mobilize edeceği açıktır (Demir, 2016, s. 16; Kılıç, 2016).

Binlerce vatandaş akıllı telefonlarıyla çektikleri görüntüleri medyaya servis yapmış ve televizyonlar canlı olmasa da bu taze ve sıcak görüntüleri ekrana yansıtarak halkı bilgilendirmiştir. 15 Temmuz gecesi akıllı telefonu olup sokaklara ve meydanlara çıkan herkes hem direnişçi hem de “yurttaş muhabiri olarak” medya mensubu işlevi görmüştür. Ayrıca güvenlik kameralarından alınan görüntüler de hızla televizyon kanallarına iletilmiş ve yaşananların ne denli bir vahşet olduğu bütün çıplaklığıyla kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Darbe girişiminin ilk saatlerinde vatandaşların sosyal medya üzerinden etkileşimi bir şekilde engellenmeye çalışıldı. İnternet ve sosyal medya mecralarının işleyişinde nedeni o an için kestirilemeyen önemli aksamalar yaşandı. Nitekim 15 Temmuz akşamı saat 22.50’de Turkey Blocks adlı Twitter hesabından yapılan açıklamada da Twitter, Facebook ve Youtube’un sosyal medya platformlarına erişimin Türkiye’de engellendiğini duyurdu. Uzmanlara göre erişimdeki sıkıntılar servis sağlayıcıların sosyal medya sitelerinin belirli IP sunucularına erişimi teknik olarak daraltmasından kaynaklanmıştır. Saat 00.00’den sonra sosyal medyada biraz rahatlama görülmüş ve halk #DarbeyeHayır, #MilletçeMeydanlardayız etiketleriyle mesajlarını yaymış ve ortak bir duruş sergilemiştir. Netice olarak 15-17 Temmuz 2016 tarihleri arasında 35 milyona yakın tweet atılmış ve bu tweetler 15 milyar civarı erişime ulaşmıştır. Keza takip eden 16 Temmuz günü de toplam 18 milyon 666 bin tweet paylaşılmıştır. Oysa Türkiye’de normal şartlarda günde atılan tweet sayısı ancak 6 milyona yakın bir sayıya tekabül etmektedir (Demir, 2016; Kılıç, 2016).

Görüldüğü gibi 15 Temmuz Darbe Girişimi karşısında Türk milleti geleneksel medya kurumlarıyla birlikte yeni iletişim teknolojilerini de kullanarak Türkiye’nin gelecek on yıllarına malolması muhtemel bir askeri müdahaleyi engellemiştir. Bu darbe girişimi aynı zamanda olası yeni bir darbe kalkışması için de geleneksel medyanın yanı sıra yeni iletişim teknolojilerini kontrol etmenin önemini ortaya koymuştur. Bu sebeple sivil kurumlar bu tür koşullara karşı televizyon ve radyo yayınlarının, internet ve GSM sağlayıcılarının korunması için acil eylem planları geliştirmelidir. Zira bu başarısız girişimden ders çıkaran olası bir kalkışmanın ilk hedefinin geleneksel ve yeni medya araçlarını susturmak olacağı açıktır.

Sonuç

Teknoloji yaşamın birçok alanında radikal değişikliklere yol açtığı gibi, darbe yapma biçimi, stratejisi, yöntemi ve taktiklerini de aynı ölçüde etkilemiştir. Sanayi toplumundaki yöntem, alışkanlık ve bilgilerle enformasyon çağında darbe yapmanın mümkün olamayacağı açıkça görülmüştür. 15 Temmuz halk direnişi; geleneksel medya, internet, sosyal medya ve cami hoparlörlerinin birlikte kullanılarak kazanılan bir başarıyı ifade etmektedir. 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbeyi tasarlayan askerlerin Türkiye’nin geleneksel darbe uygulamalarını örnek almış oldukları, medya teknolojisindeki yenilikleri hesaba katmadıkları ve halkın bu teknolojiyi kullanarak organize olup darbeyi püskürtbileceği ihtimalini düşünmedikleri anlaşılmıştır.

Türk milletinin 15 Temmuz’da darbe karşısında gözünü kırpmadan tepki gösterip tanklara, uçaklara ve ağır silahlara meydan okumasında, geçmişte yaşanan acı tarihsel tecrübelerin

etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle 27 Nisan 2007 muhtırasına karşı koyan dönemin Başbakanı ve siyasi kadrosunun tecrübesi, cesareti, milletin teknoloji kullanma alışkanlığı ve her gün internet ve sosyal medya uygulamalarının pratiğini yapan genç neslin refleksi, darbelerden çok büyük acılar çeken milletin engin hafızası, dahası kısa sürede bu eylemin Türkiye'nin bağımsızlığına karşı yapılan, ülkeyi bölmeyi ve parçalamayı amaçladığına kanaat getiren milletin ferasetli okuması ve Türk medyasının büyük bir ekseriyetinin hiç tereddüt etmeden demokrasi ve özgürlükler yanında yer alması darbecilerin hesap edemedikleri hususlardı. Netice olarak tanklara, uçaklara ve silahlara sahip olmanın kitleleri bastırmak, susturmak ve boyun eğdirmek için yeterli olamayacağını dünya kamuoyu bir kez daha gözlemlemiş oldu.

Darbeyi gerçekleştirenlerin arkasındaki planlamayı yapan kurmay kadronun eski teknoloji ve anlayışlarla enformasyon çağında darbe gerçekleştirebilmenin kolay olmayacağını düşünemedikleri açıktır. Zira günümüzde yolları kesmekle bireyler arasındaki iletişimi ve etkileşimi kesmek mümkün değildir. Sanayi toplumlarında geleneksel teknoloji, otoyollar ve tali yollar enformasyonun iletilmesinde ve yayılmasında önemli iken bilgi çağında enformasyon otoyolları ve yan yolları önem kazanmıştır. Öyle ki ülkesindeki veya yaşadığı kentteki otoyol sorununa karşı tahammül gösteren ve hoşgörülü yaklaşan yeni nesil, internetteki veya sosyal medyadaki birkaç dakikalık arıza veya onarıma sabırsız davranmakta, ani tepki göstermekte ve hemen ilgilileri eleştirmektedir.

Darbeyi düzenleyenler kendi aralarında iletişim kurmak için özel yazılımlar tasarlarken, darbe sırasında halkın iletişimini, ulaşımını ve etkileşimini kontrol etmek, engellemek veya yönetmek için kafa yormadıkları açıkça görülmüştür. Hatta kimi gazetecilerin bile Cumhurbaşkanı'nın FaceTime'dan CNN Türk'e bağlanıp halkı meydanlara çıkmaya davet etmesi karşısında şaşkınlıklarını gizleyemedikleri gözlemlenmiştir. Belli ki darbeciler ve destekçileri böyle bir şey olabileceğini akıl etmemişlerdi.

Sosyal medyayı çok başarılı kullanan sivil halkın darbenin ilk saatlerinde teslim olan veya siviller tarafından alıkonulan askerlerin görüntülerini yayması darbecileri demoralize etmiştir. Dahası tatbikat nedeniyle birliklerinden çıkarılarak yollara yerleştirilen bazı askerlerin, olayın darbe girişimi olduğunu anlayınca halkın arasına karışması vatansever askerlerin halkla dayanışmasını sağlamıştır. Hatta bazı komutanların arkadaşlarına "Ben teslim oldum, siz de teslim olun." şeklindeki görüntülü mesajları akıllı telefonlarla kaydedilerek sosyal medyadan hızla yayıldı ve çok sayıda darbecinin teslim olması sağlandı. Bu yöntem Birinci Dünya Savaşı sırasında savaşılan ülkelerin havadan karşı tarafın askerlerine "Arkadaşlarınız teslim oldu, hayatlarını kurtardılar. Siz de teslim olun kurtulun" şeklindeki mesajları içeren broşür atma taktiklerini hatırlatmıştır.

Darbeciler geleneksel iletişim kanalı olan TRT'yi ele geçirip kitle iletişimini kontrol altına alabileceğini sanmıştı. Oysa aynı anda diğer televizyon kanalları, internet portalları ve sosyal medya mecraları üzerinden hem kitle iletişimi hem de bireyler arasındaki iletişim yoğun biçimde gerçekleşmiştir. Böylece darbe karşıtları iletişimi ve söylemsel kontrolü ele geçirerek darbecilere karşı halkı örgütlemiş ve harekete geçirebilmiştir. Yapılan araştırmalar vatandaşların darbe gecesinde sosyal medyayı ve GSM sistemini yoğun biçimde kullandığını göstermektedir. Ayrıca sosyal medya ve geleneksel medyanın yönlendirmeleriyle toplumsal

hareketlerin aynı yönde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu nedenle medyanın kitleleri mobilize etmede ve yönlendirmede oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye’de darbecilerin medya kullanım biçimi daha önce gerçekleştirilen geleneksel darbelerle benzerlik gösterirken, halkın darbeyi püskürtmek için kullandığı teknik, yöntem ve stratejilerin ileri düzeyde özgün olduğu görülmüştür. Vatandaşlar kendi akıllı telefonları ile çektikleri görüntüleri sosyal medyaya ileterek daha geniş kitlelerin görmesini sağlamıştır. Bu bakımdan 15 Temmuz akşamı Türk basın tarihinde yurttaş gazetecilik pratiğinin en yoğun yapıldığı gün olmuştur. Bu tecrübeyle sosyal medyanın yalnızca toplumsal olayların nedeni değil, etkin olarak duyurulmasında da önemli bir araç işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte geleneksel medya araçlarının da önemini yitirmediği ve sosyal medyayla bütünleşik bir haber akışı sağladığında kitlesel refleksleri harekete geçirmede halen oldukça etkili olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Aktaş, E. (2016, Temmuz 18). Erdoğan Aktaş: Yayın namustur. CNN Turk: <http://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-aktas-darbe-girisimi-sirasindaki-cnn-turk-baskinini-anlatiyor> adresinden alındı
- Al Jazeera Turk. (2016, Temmuz 26). Darbecilerin TRT baskını. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/darbecilerin-trt-baskini> adresinden alındı
- Ali, S. R., & Fahmy, S. (2013). Gatekeeping and citizen journalism: The use of social media during the recent uprisings in Iran, Egypt, and Libya. *Media, War & Conflict*, 55-69.
- Anadolu Ajansı. (2016, Ağustos 19). Darbe girişimiyle 'mücadele' telsiz anonslarında. <http://aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/fe-tonun-darbe-girisimiyle-mucadele-telsiz-anonslarinda/631638> adresinden alındı
- Andy-ar. (2016, Temmuz). Türkiye Siyasi Gündem Darbe Araştırması. <http://www.andy-ar.com/wp-content/uploads/2016/07/Darbe-Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-Temmuz-2016.pdf> adresinden alındı
- Bailly, J. (2012). The Impact of Social Media on Social Movements: A Case Study of the 2009 Iranian Green Movement and the 2011 Egyptian Revolution. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Washington State University.
- Bardakçı, M. (2016, Temmuz 20). Selâ. Habertürk: <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1269057-sela> adresinden alındı
- Bayhan, V. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi. *Birey ve Toplum*, 23-57.
- Birand, M. A. (1984). Eylül Saat 04:00. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Birand, M. A. (2011, Mayıs 18). “...Evet, genlerimizde darbecilik vardı...”. *Hürriyet*: <http://www.hurriyet.com.tr/evet-genlerimizde-darbecilik-var-di-17821828> adresinden alındı
- Cannon, B. (2004). Venezuela, April 2002: Coup or Popular Rebellion? The Myth of a United Venezuela. *Bulletin of Latin American Research*, 285-302.
- Castells, M. (2015). İsyân ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castillo, A. (2003). Breaking Democracy: Venezuela's Media Coup. *Media International Australia*, 145-156.

- CNN Türk. (2016, Temmuz 15). Başbakan Binali Yıldırım'dan açıklama: Kalkışma girişimi. <http://www.cnnturk.com/turkiye/basbakan-binali-yildirimdan-aciklama-kalkisma-girisimi> adresinden alındı
- Çaycı, B., & Karagülle, A. (2014). Mobil İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Ağlarda Örgütlenen Toplumsal Hareketler. *Journal of Yasar University*, 6261-6380.
- Çetin, S. (2013, Şubat 28). Manşetlerdeki 28 Şubat Darbeye Giden Yolda Medyanın Rolü. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*:<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/MAN%C5%9EEETLERDEK%C4%B0%2028%20%C5%9EUBAT-t.pdf> adresinden alındı
- Demir, S. T. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya. İstanbul: SETA.
- Devran, Y. (2007). 22 Temmuz Bir Dönemin Sonu mu Başlangıcı mı? İstanbul: Sam Yayınları.
- Gladwell, M. (2010, Ekim 4). SMALL CHANGE Why the revolution will not be tweeted. *The New Yorker*: <http://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell> adresinden alındı
- Günday, S. (2016, Temmuz 18). Darbecilerin Whatsapp konuşmaları. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/darbecilerin-whatsapp-konusmalari> adresinden alındı
- Gürsoy, İ. (2011). Darbenin Şahitleri (1997-1980-1971-1960). İstanbul: Kaynak Kitaplığı.
- Hürriyet. (2016, Temmuz 22). Emniyet Müdürü mermilerin üzerine yürüdü. <http://www.hurriyet.com.tr/emniyet-muduru-mermilerin-uzerine-yurudu-40157835> adresinden alındı
- Kılıç, Ş. O. (2016, Temmuz 19). Sosyal medya nasıl darbeye direnişin aracı oldu? Al Jazeera Turk: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sosyal-medya-nasil-darbeye-direnisin-araci-oldu> adresinden alındı
- Kocabaş, S. (2016, Ekim). 1876'dan 2016'ya 140 Yıllık Resimli Darbeler Tarihi Özel Eki. *Derin Tarih Dergisi* 53.
- Koçak, C. (2016). Darbeler Tarihi. İstanbul: Timaş.
- KONDA. (2014). Gezi Raporu Toplumun 'Gezi Parkı Olayları' algısı Gezi Parkındakiler kimlerdi? İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık.
- KONDA. (2016, Temmuz 26). Demokrasi Nöbeti Araştırması Meydanların Profili. <http://konda.com.tr/demokrasinobeti/> adresinden alındı
- Lim, M. (2012). Clicks, Cabs, and Coffee Houses: Social Media and Oppositional Movements in Egypt, 2004–2011. *Journal of Communication*, 231-248.
- Marquis, A. G. (1978). Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany during the First World War. *Journal of Contemporary History*, 467-498.
- Miş, N., & Telci, İ. N. (2013). Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi. *Ortadoğu Analiz*, 20-29.
- Öztürk, E. (2016, Temmuz 23). Cuntacıların darbe planı üç aşamalı. *Akşam*: <http://www.aksam.com.tr/siyaset/cuntacilarin-darbe-planı-uc-asamali/haber-535540> adresinden alındı

- Oğur, Y. (2010, Temmuz 29). İşte tam liste "Muhtıra İşbirlikçileri". Internet Archive: <https://web.archive.org/web/20130426194320/http://www.taraf.com.tr/yildiray-ogur/makale-iste-tam-liste-muhtira-isbirlikcileri.htm> adresinden alındı
- QHA. (2016, Temmuz 15). TSK: "Ülke yönetimine bütünüyle el konuldu". Kırım Haber Ajansı: <http://qha.com.ua/tr/siyaset/tsk-quot-ulke-yonetimine-butunuyle-el-konuldu-quot/146972/> adresinden alındı
- Rane, H., & Salem, S. (2012). Social media, social movements and the diffusion of ideas in the Arab uprisings. *The Journal of International Communication*, 97-111.
- Sabah. (2016, Mayıs 31). Gezi'nin Efsaneleşmiş Yalanları. Sabah Gazetesi: <http://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/gezinin-efsanelesmis-yalanlari-1464700543/12> adresinden alındı
- Sert, N. (2016, Temmuz 21). SMS geri döndü. HaberTürk: <http://www.haberturk.com/ekonomi/teknoloji/haber/1269601-sms-geri-dondu> adresinden alındı
- Sputnik. (2016, Temmuz 24). Turkcell'den darbeci askerlere SMS: Silahlarınızı bırakın, teslim olun. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201607241024062026-turkcell-darbe-asker-sms/> adresinden alındı
- Telli, A. (2012). Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü. *Bilge Strateji*, 65-90.
- TSK Basın Açıklaması. (2016, Temmuz 16). 186 numaralı basın açıklaması. http://web.archive.org/web/20160715233656/http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA_186 adresinden alındı
- ÜLKE. (2016). Kanal 7 Medya Grubunun Darbe Girişimine Karşı Dik Duruşu. <http://www.ulketv.com.tr/duyurular/kanal-7-medya-grubunun-darbe-girisimine-karsi-dik-durusu> adresinden alındı
- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye'de Asker ve Siyaset*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ünver, H. A., & Alasaad, H. (2016, Eylül 14). How Turks Mobilized Against the Coup. *Foreign Affairs*: <https://www.foreignaffairs.com/print/1118273> adresinden alındı
- Yayla, A. (2013). Gezi Üzerine Analizler. *Liberal Düşünce*, 171-180.
- Yeter, R. (2016, Ağustos 12). İşte o kahraman. <http://www.yenisafak.com/gundem/iste-o-kahraman-2509786> adresinden alındı
- Yılmaz, Ö. (2010, Mayıs 28). Mağlubiyetimizin sebebi radyodur. *Radikal*: <http://www.radikal.com.tr/kitap/maglubiyetimizin-sebebi-radyodur-999031/> adresinden alındı

